

SZILÁGYI ALADÁR

A tökéletesség rettenete

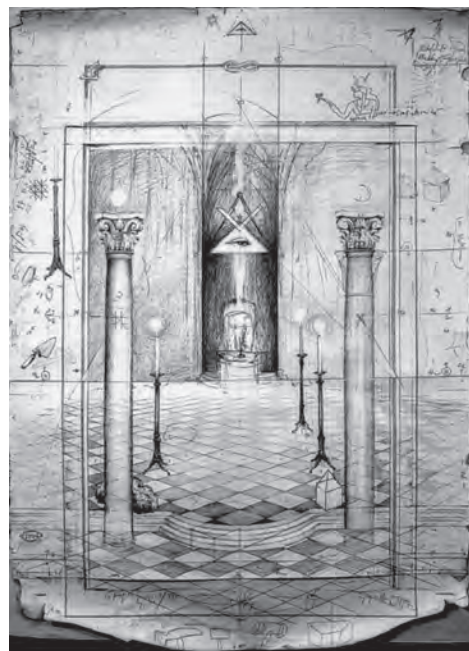
Szalai József, Nagyváradról Genfbe sodródott festő, grafikus

Művészet

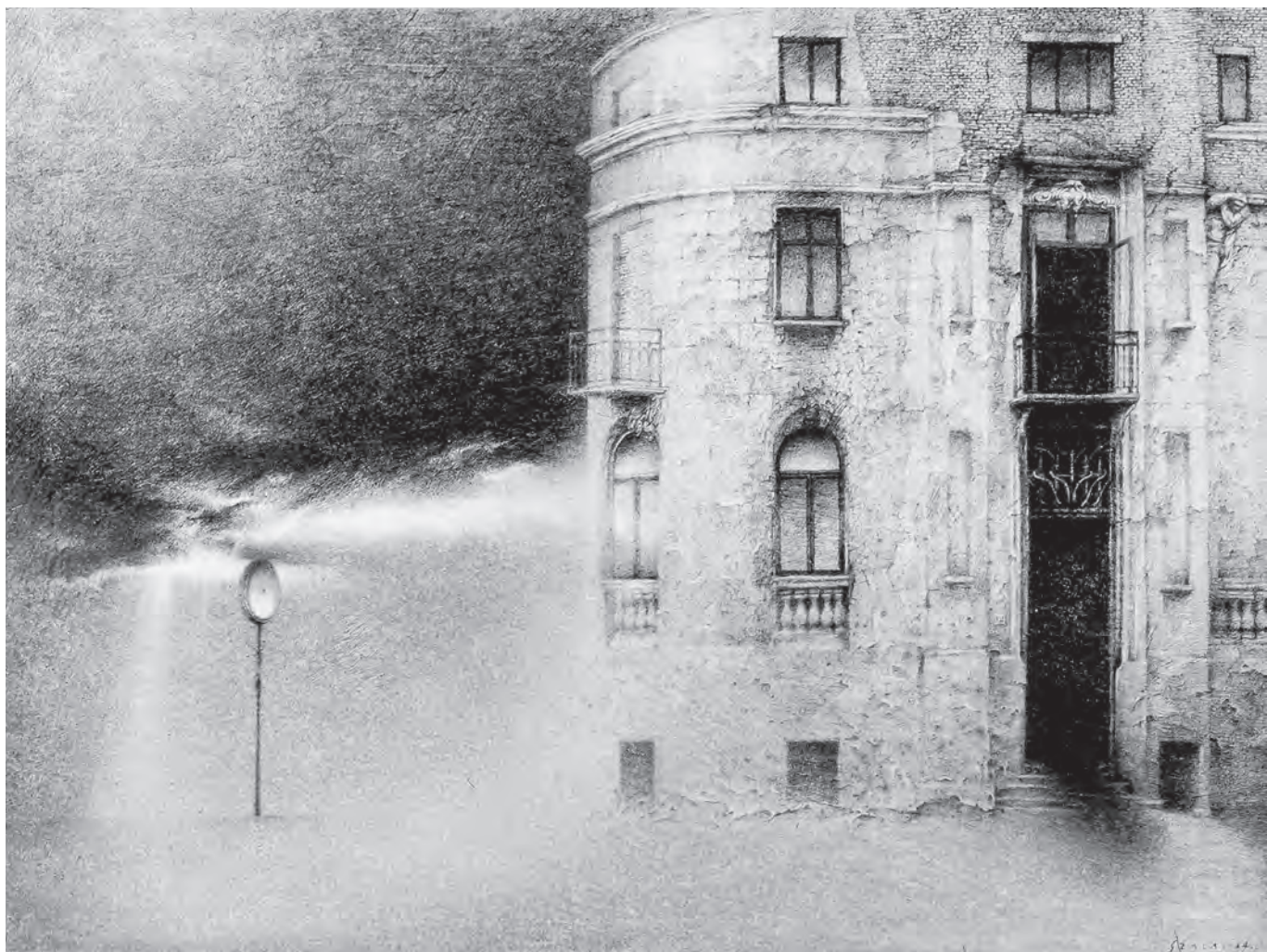
Pantheon 1979, litográfia. A tulajdonomat képező Szalai könyvomat-levonat hátterét szürkés-kék átmenetekkel sötét-szürke ködbe vesző, pilaszterekkel szakaszolt, szoborfülkékkel tagolt antik homlokzat uralja. A négy szinten láttatott épület legalsó szintje süllyedőben, a bejárat felső félköríve épp hogy kitetszik a mindent elnyeléssel fenyegető sivatag sfumatóba foglalt sárgáiból. A kép tengelyében egy kiúttalan út szaggatott középvonala fehérlik, jobbra egy fuldokló oszlopfő fokozza a hangulatot, balra magányos lámpaoszlop képezi a jelen szimbólumát. Több is, más is ez, mint a reneszánsz romábrázolásain az antikvitas egykor volt nagyságának bizonyítéka. A tökéletesség – ahogy a képen megjelenül, valamiféle időtlen rettenetet, szorongást áraszt. A könyvomat egyetlen dinamikusnak tűnő, a mozgás illúzióját sugalló eleme, a süllyedő homlokzat jobbszélén megbillenő, fénytörés előidézte alakzat nem oldja, inkább fokozza a baljós közérzetet. A rommotívum számos későbbi rajzán is kísért: *Bejárat a Menekültek Parkjába*, 1984; *A félelem ideje (Hommage à Cirico)*, 1985; *Maison du pendu*, 1985. Az épületszonkok, a malterrongyos falak, még a genfi víziók is ennek a szürrealizmusba átcsapó, túlrealista látomásosságának az elegyét kínálják, a tökély kíméletlenségével.

A kép címének mind a három eleme: *pantheon*, 1979, litográfia, egyaránt fontos. A pan-theion, a „minden isten” jelentéssel illetett, az istenek szférájához közelítő épület, szimbolikájában nem csupán az antik, hanem a mindenkori veszélyeztetett kulturális értékek jelképe. Az 1979-es évszám azt rögzíti, hogy a műalkotás Szalai utolsó hazai időszakában, egy esztendővel Svájcba való távozása előtt készült. A műnem pedig, a litográfia, a grafikai eljárás, egy általa – a hajdani nyomdászinas által – még bukaresti lakosként újra felfedezett technika gyakorlásának a bizo-

SZALAI JÓZSEF (1942, Nagyvárad) festő, grafikus a bukaresti Nicolae Grigorescu Főiskola végzettje. 1980-tól Svájcban, Genfben él. 1986-tól az Európai Tudományos, Művészeti és Irodalmi Akadémia tagja, 2012-ben bekövetkezett agyvérzéséig több egyéni és csoportos kiállítása volt. Nagyváradon egy Varadinum-héten mutathatta be néhány festményét, Magyarországon egyetlen kiállítása sem volt. Neve a Magyar művészeti lexikonban sem szerepel.

Vázlat a Szabadkőműves templom című olajfestményhez, 1994, tollrajz, papír, 100×80 cm

nyítéka. „Én egyszer az ortodox egyház nyomdájának a pincéjében hatalmas litó-kövekre bukkantam – emlékezett vissza egy Aniszi Kálmánnal folytatott beszélgetésben az élete fordulópontját előidéző mozzanatra. – Megvettem a kétmázsás kőlapokat, és felszállítottam a műterembe. Így történt, hogy a Dalles Teremben tíz színes litográfiám volt kiállítva.” A hat esztendeig Kolozsvárt hiába ostromló, az ottani főiskola kapujából hatszor elkergetett, festőnek menendő vándorlegény, évtizedes nyomdásztapasztalattal, az eljárás tökéletes ismeretében lépte át a bukaresti művészképző küszöbét, ahol végre „észrevették” azt az erénnyel nemesedett táalentumát, amit a kolozsvári atya-

SZILÁGYI ALADÁR közíró, szerkesztő (1943, Pankota). Kolozsvárott tanult filozófiát. Publicista, a Kelet-Nyugat egyik alapítója, később főszerkesztője. Elbeszélései, kritikái, tanulmányai különböző hazai és magyarországi lapokban jelentek meg. Az Erdélyi Riport főmunkatársa, a Várad szerkesztője.

*La Maison du pendu, 1984,
rajz, papír, 65×70 cm*

mesterek – miért, miért nem – nem voltak hajlandók észrevenni: Szalai József fantasztikus rajztudását. Amin aztán a hetedik nekifutást követően mind a fővárosi mesterek, mind a műértő tárlatlátogatók álmélkodának: Szalai rajztudása éppen ezeken, a senki más által nem produkált, újtárszámba menő, egy kőről többszínű nyomatokká varázsolt grafikákon érvényesülhetett maximálisan.

Ami pedig a már emlegetett, ezeknek a nemes színes nyomatoknak köszönhető fordulatot illeti, hadd egészítsük ki az idézetteket művésziünk további visszaemlékezésével:

„Mivel Bukarest főváros volt, a kiállítást megtekintő nagykövetek »ráharraptak« a munkáimra. Jártak nálam otthon is. Vásároltak is. Kikísérve az egyik nagykövetet, az utcán arra kértem, küldjön a nevemre és a lakcímemre egy pecsétes meghívást kiállításra, mert itt már nem bírom tovább.” Nos, Szalainak végül így sikerült kiszabadulnia Ceaușescu Romániájából... Egyébként a múlt

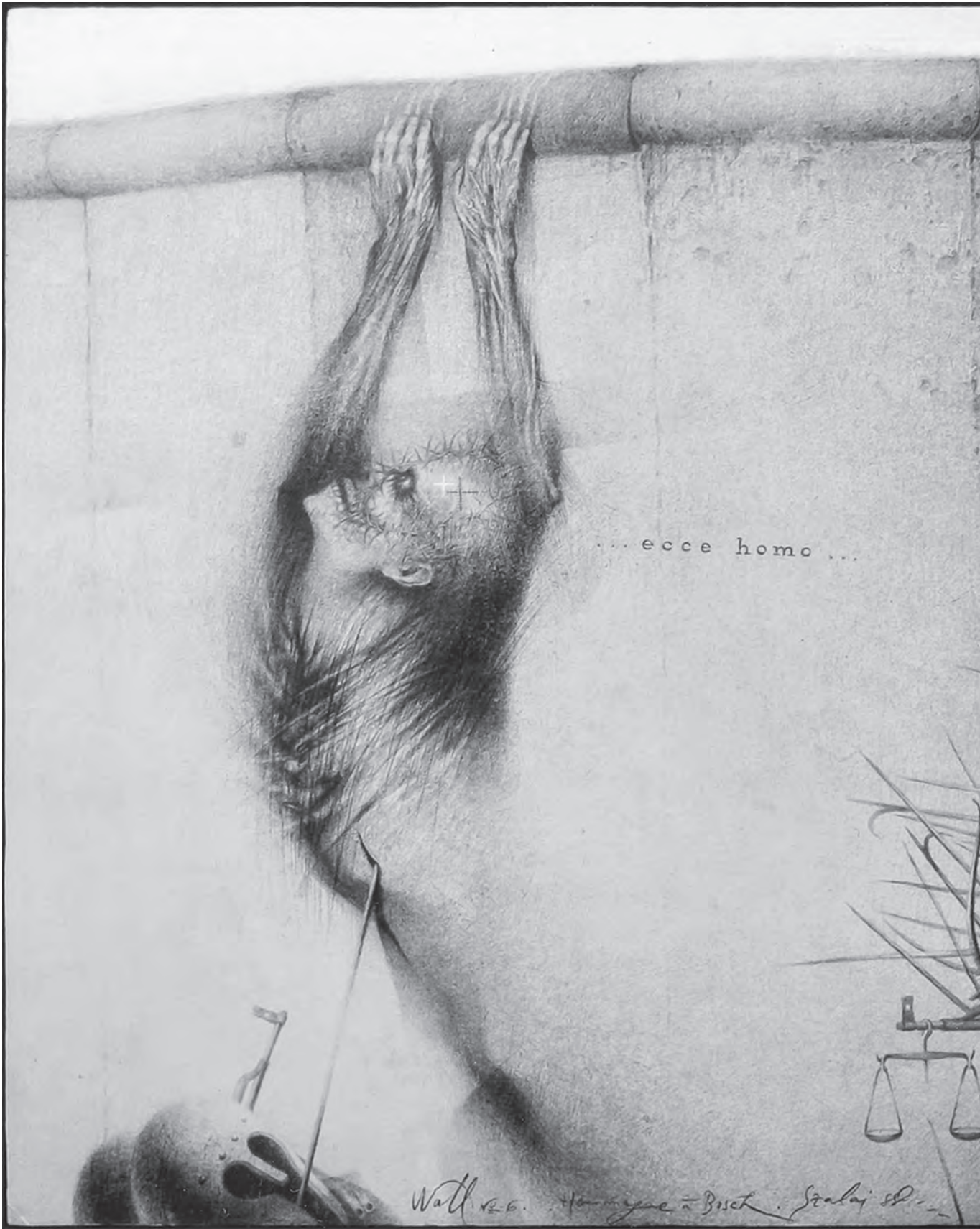
*Böcklin háza, 1986,
rajz, papír, 70×100 cm*

század nyolcvanas éveinek elején egymás után több olyan művész – Szalai kortársa vagy nála fiatalabb festő – tévelyedett át a gránicon, aki Váradon született, avagy pályafutását Váradon kezdte. A város, amely számukra nem adott elegendő levegőt, teret és szabadságot, megengedte magának azt a fényűzést, hogy szerre elbocsássa fiait, megannyi klasszikus iskolázottságú, modern piktort, akik – akár számunk képzőművésze – rendkívüli talentummal, különleges rajztudással a tarsolyukban rajzoltak szét a nagyvilágba. Hadd említsünk kapásból három nevet: Bittenbinder János (1946), Jovián György (1951) és – szintén a váradi állami nyomda

lito-ofszet-terméből induló – Balogh Zoltán (1952), ki Amszterdamban, ki Budapesten, illetve Ulmban bizonyította közülük, hogy koloristaként legalább annyira „tud” festeni, mint grafikusként rajzolni. Szalaiban és három művésztársában még az is közös, hogy „hiperrealista” adottságaikat akkoriban kezdik gyakorolni, manuális tudásukat akkor kezdik gyümölcsöztetni a határon túl, ami-

*Invázió, 1979,
rajz, papír, 55×65 cm*

... ecce homo ...

Walt 1866. Hornigae - Busch. Scalaj 1866.

kor „Nyugaton” a művészeti kánon teljesen más követelményeket támaszt.

Az örökös „cunctans”, az önmegvalósítás terén önhibáján kívül „késlekedő” művész számára nem kis merészség lehetett Genfben mindent újrakezdeni.

„Mi mindig mindenről elkésünk – vallhatta Adyval. – Késő az álunk, a sikerünk, / Révünk, nyugalmunk, ölelésünk. / Mi mindig mindenről elkésünk.” Az elveszett évek mellett legalább akkora veszteséggé vált Szalai számára, hogy a még idehaza készült legtöbb munkájának is nyoma veszett. Banner Zoltán, a békéscsabai *Bar/Typo Studio* égisze alatt 2016-ban kiadott Szalai-albumában így ír róla: „A rajz története minden jelentős rajzművésszel újrameződik. (...) Ő is annak a páratlanul gazdag, sokrétű, mélyről feltörő, grafikai önazonosság-kereső hullámnak a legjelentősebb személyiségei közé tartozik, amely a II. világháborút követő években indult Erdélyben, s szabadabb módon reagált a kor kihívásaira, mint a cenzúra által irányított irodalom.” A szülőföldtől, a szülőföld retteneteitől való menekülés egy – Hieronymus Bosch 15. századi látomásaival rokon – kéréletlenül 20. századi alkotásán, az *Invázió*, 1979 című rajzpapíron rögzül, hogy később, egy általa oly kedvelt felületre, a deszkára vetüljön, *Fal nr. 6. (Ecce homo)*, 1988 változatban. Érdeemes elidőzni az egymásra torlódott, egymásba fonódott szörny tárgyak, hadigéproncok, torz embe-

47

Fal nr. 6. (Ecce homo...) 1988,
rajz deszkára, 55×70 cm

ri testrészek mindent elárasztó hordalékhalmaza fölött. A tárgyi elemek, az alaktörések, a szimbólumok összetett, bonyolult ikonográfiája bőven kínál megfejtendőket a szemlélő számára. A „rajzszemétdomb” kellős közepén – nem nehezen felfedezhetően! – két, a 20. századra nagyon jellemző ideológiai jelkép: a sarló-és-kalapács, mellette a horogkereszt látható. (Íme, a József Attila-i egyenlőségjel grafikai megjelenítése: „Talán dűnnyögj egy új mesét, / fasiszta kommunizmusét, / mivelhogy rend kell a világba, / a rend pedig arravaló, / hogy ne legyen a gyerek hiába, / s ne legyen szabad, ami jó.”)

Nos, ezzel a „Kelet-Európából jöttem” életérzéssel a tarsolyában köt ki, kér menedéket Nyugat-Európa langyosnak, viharmentesnek ígérkező vizein 1980-ban Szalai József. A névtelen, ismeretlen művész reményein felüli hamarsággal kelt föltűnést a nyugodt nyugati berkekben: már 1980-ban részt vesz a párizsi *Salon d'automne* kiállításán, 1983-ban Monacóban elnyeri a *Salon d'Art Contemporaine* fődíját, újabb három év elteltével, 1986-ban pedig az *Académie Européenne des Sciences, des Arts et des Lettres* felveszi levelező tagjai sorába. Ezek után azt gondolná az ember: minden rendben van, művészünk akadálytalanul fölfelé ívelő pályára került. Hogy mindez – a további egyéni és csoportos tárlatokon való jelenléte ellenére – mégsem következett be teljes mértékben, annak szubjektív és objektív okait hadd ne részletezzük, inkább foglalkozzunk a Szalai-életmű még elérhető, már hozzáférhető részével. (Ami a hazai recepcióját illeti: egyetlenegyszer vett részt néhány munkájával az egyik Varadinum-héten, a városból elszármazott művészek csoportos tárlatán, illetve 2011-ben ötödmagával, az Erdélyből elszármazott, Nyugat-Európában élő képzőművészeknek a Vármegye Galériában, Budapesten megtartott kiállításán. De Szalai neve nem szerepel egyetlen magyarországi felsorolásban, a magyar képzőművészek legújabb lexikonában sem...)

A „nyugati partra” átvitt „keleti” életérzéstől sokáig képtelen – nem is akar – szabadulni. Az *Invázió* motívumait tovább építő *Hommage à Bosch* című munkájával nyerte el a monacói zsűri nagydíját: „Amikor az oroszok bevonultak Afganisztánba, hogy »felszabadítsák« őket, látva az irtózatot, a rombolást, a kegyetlenkedéseket, bennem az ötvenhatos magyar szabadságharc fájdalmas emlékei elevenedtek fel.

(...) Amikor kértem az elnökséghez, lerohantak a tévések. Ezer kérdést szögeztek nekem. Mondom, álljon meg a menet: »Én magyar vagyok.« »Budapestről?« »Nem, Erdélyből.« Persze, ezek nemigen tudják, mi az, Erdély, meg hogy egyáltalán hol van. Ezért kézzel felrajzoltam a levegőbe a Kárpátokat, és mutattam, hogy azon belül hol van Erdély.” A monacói zsűri nagy tekintélyű elnöke, René Huyghe művészettörténész – a Louvre egykori kurátora – így méltatta egy hozzá írt levélben a díjazottat: „Most, amikor a modern

művészet egy új dekadencia, akadémizmus felé vezető úton halad, Szalai visszanyúl a régiekhez, ahonnan van mit meríteni.”

Bevallása szerint Svájcban sem talál igazán otthonra, beilleszkedési gondjai vannak az idegen helyen. Nem nosztalgiából grafikázik tovább egy

*Fektetett katedrális, 1978,
litográfia, 60×70 cm*

ideig, apokaliptikus kompozíciói „fogynak” ugyan, de Genf utcáiról, épületeiről, szobrairól 1981–85 között készült rajzsorozatának darabjai az elidegenedés, a magány lelket didergető jelenései. Persze, élni kell, dolgozni, és Szalai a festészetbe menekül. Ez a menedékkeresés immár sokkal magasabb szabadságfokon zajlik, mint odahaza, hiszen szabadon jár-kelel a világban, akadálytalanul utazik, mi több: időutazik, végtelen sok lehetőség adódik számára kiváló elődök munkáival találkozhatni, s még azt a fényűzést is meg-

engedheti magának, hogy a nagy mesterek receptjeit alkalmazva, legdrágább festékeiket beszerezve, kitombolhassa magát a művészettörténetben. Előszeretettel kalandozik, bujkál a reneszánszban, nem csupán színvilágában, kompozíciós módozataiban tiszteleg azok előtt, akikkel „találkozik” – az *Hommage à Bosch*

A bűvös szekrény, 1981,
rajz, papír, 40×50 cm

Hommage à Jean Clouet, Hommage à..., sőt, mi több: *Hommage à Picasso* követi. A Szalai-féle időutazások nem merülnek ki egy-egy előd műhelybeli fogásainak hátborzongatóan pontos parafrázisában, emblemikus figuráinak felidézésében – *Melankólia I. Hommage à Dürer, 1980; A varázsló. Bernard Haller színművész, 1990; I. Ferenc hétköznapjai, 2000-es évek* –, hanem egy senkiével össze nem téveszthető korszerűség-eszmény hordozói: „Hogy mitől is modernek az én képeim? Talán attól, hogy a régi mitológiai időket, hagyományokat

magamban hordom. Meg attól, ahogyan a nimfák között a legyek röpködtek, bokorban faunok villantak. Nos, a görögöktől a középkori festészet-építészet át el egészen a flamandokig, mint sűrítményt, esszenciát, tudást hordom, s önmagammal elegyítve, úgy gondolom, attól modern a Szalai-festmény” – vallotta utolsó Nagyváradon jártakor Gitai Istvánnak.

A fal nr. 4. (Orwel: 1984), 1984, rajz, papír, 60×40 cm

Naptár napok nélkül, 1981, rajz, papír, 60×40 cm

A Jean Clouet által megfestett I. Ferenc figurájának Szalai-féle átértelmezése-gazdagítása mellett, a kétszattú, deszkára pingált Szalai-kép bal oldalán egy flamand és olasz piktúrán dúsult, francia piktor ecsetjére méltó női akt tündököl. Művészünk sugallatos nőalakjai, lírai rejtelmeket feltáró, tünemé-

nyes aktjai (*Hommage à Bayros, 1982; Akt gyertyákkal és vezetékkel, 1990; Élet és halál, 1993; Hommage à Vermeer; Őserő, 2000*) voltaképpen *hangszerek*, a rendkívüli szenzualitással megáldott/sújtott festő mitológiai magasságokba

*Jelenés nr. 2., 2000-es évek,
olaj deszkára, 100×80 cm*

sodró, zenébe hajló vallomásai arról a borzongató örömforrásról, amit az „örök nő” jelent.

A 2000-es években – ugyancsak deszkára, ugyancsak olajjal – festett *Jelenés* félig tárt kapuban előbukkanó, áttetsző ruházatában teste legszebb titkait elősejtető nőalakja

nagyon ismerős, hiszen a kép egyik változata itt maradt nálunk, Váradon, majd innen került családi szálakon Brüsszelbe. Ő maga a sóvárgást előidéző ígéret, a lehetetfinom rejtély, a lebegő talány.

Ilyen vagyok!, 1994,
rajz deszkára, 80×100 cm

Élet és halál, 1990-es évek,
olaj deszkára, 100×80 cm

